

УДК 811.161.2'38

В. В. Корольова

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри української мови

**ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АНТРОПОНІМІВ У П'ЄСАХ
НЕДИ НЕЖДАНОЇ**

У пропонованій статті окреслено особливості антропонімікону в сучасній драматургії Неди Нежданої, визначено його функційне й прагматичне навантаження, з'ясовано авторські тенденції в доборі найменування дійових осіб. Окреслено комунікативні ситуації, за яких антропоніми впливають на прагматичні параметри спілкування.

Ключові слова: антропонімія, прагматичне навантаження, Неда Неждана, сучасна драматургія, власне ім'я.

Власні назви, що становлять значущий компонент лексичної системи будь-якої мови, здатний акумулювати лінгвокультурний, історичний та соціокультурний досвід, завжди привертала увагу лінгвістів. Зорієнтування новітніх досліджень на антропоцентричну наукову парадигму посилило зацікавлення філологів вивченням цього лексико-граматичного класу іменників. Власне ім'я обирають здебільшого з урахуванням найрізноманітніших асоціацій, зrealізованих у певному соціумі, це найуживаніша лексема в комунікативному процесі, що пояснює яскраво виражене комунікативне спрямування антропонімів. У зв'язку із цим цікавим вважаємо аналіз художніх антропонімів, що є засобами кодування інформації, яка налаштовує читача на сприйняття і власне автора, і його персонажів.

У пропонованій статті ставимо за мету аналіз прагматичного спрямування антропонімів у драматургійних текстах Неди Нежданої. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: окреслити особливості антропонімікону в драматургії Неди Нежданої, визначити його функційне й прагматичне навантаження, з'ясувати авторські тенденції в доборі найменування дійових осіб.

В українському мовознавстві вивченню художньої антропонімії присвячено наукові розвідки багатьох дослідників, зокрема Л. Белея, В. Калінкіна, Г. Лукаш, М. Мельник, Т. Наумової, Л. Селіверстової, О. Усової, В. Чабаненка, Л. Шестопалової та ін. На матеріалі драматургійних текстів свій аналіз будували Т. Крупеньова (п'єси Лесі Українки) [4], Н. Попович (драматургія ХІХ – ХХ ст.) [9], О. Ожигова (драматургія кінця ХХ – початку ХХІ ст.) [8] та ін. Джерельною базою нашого дослідження стали твори Неди Нежданої, яка є головою конфедерації драматургів України, керівником відділу драматургійних проєктів Центру театрального мистецтва імені Леся Курбаса. П'єси Неди Нежданої мають понад 60 театральних сценічних утілень в Україні та за її межа-

ми. Зокрема пропонуємо проаналізувати художні антропоніми на матеріалі п'єс «Коли повертається дощ», «Мільйон парашутиків», «Самогубство самоти», «Той, що відчиняє двері», «Угода з ангелом».

З опертям на номінативну функцію антропонімів власні назви дійових осіб досліджуваних п'єс структуровано одно-, дво- та трикомпонентними формулами, напр.: *Віра, Віка, Марта, Галина, Любов Серафимівна, Артур Вікторович, Панько Микола Федорович* тощо. Найчастіше фіксуємо однокомпонентний антропонім, що пояснюємо особливостями сучасного драматургічного роду. На думку літературознавців, сьогоденну драму характеризує домінування матеріально-побутового та родинно-інтимного конфліктів, а також перехід у внутрішню сферу [3, с. 174], що зумовлює наявність хронотопу обмеженого здебільшого неофіційним спілкуванням. Через це переважна більшість уживаних в аналізованих п'єсах антропонімів складають гіпокористики, що на протигагу офіційної форми антропонімів скорочують дистанційність між комунікантами, демонструючи спілкування за віссю «свій – свій». У Неди Нежданой гіпокористики вживано не для фамільярної, зниженої оцінки героїв, а для зазначення їхнього молодого віку, оскільки окремішнє використання цих антропонімів без індексів на позначення людей старшого віку не передбачено українським мовленнєвим етикетом. Уживання двокомпонентної формули в неофіційному спілкуванні засвідчує поважний вік дійової особи, напр.: *Любов Серафимівна (близько 50 років), Микола Федорович (близько 50 років)* [7, с. 433].

У списку дійових осіб подекуди подано офіційний варіант антропоніма й скорочену форму, напр.:

ДЕН, Денис Олександрович Вовк – 30-35 років – клоун і липовий страховий агент.

ЛІКА, Анжеліка – його громадянська жінка, трохи молодша – юрист [7, с. 433].

Почасти соціальну відстань між дійовими особами ще більше зменшено за рахунок демінутивних антропонімів, утворених суфіксацією, напр.: *Андрій – Андрійчик, Ліка – Лікуня, Ден – Денчик*. Негативно оцінними є пейоративні утворення, що не активно вживані в драмі, напр.: *Віра – Вірка*.

Подекуди фіксуємо трансформацію імен персонажів, через що номінативний ряд може змінюватися залежно від емоційного складника комунікативної ситуації. У п'єсі «Угода з ангелом» головний герой має низку форм особового імені, унаочнених на шкалі від найінтимнішої номінації (*Денчик*) до найофіційнішої (*Денис Олександрович Вовк*):

<i>Ден</i>	<i>Денис Вовк</i>	<i>Денис Олександрович Вовк</i>
<i>Денчик</i>	<i>Денис</i>	<i>Денис Олександрович</i>

В досліджуваних драматичних творах авторка обирає переважно поширені сучасні імена, що не вирізняються оригінальністю й не марковані оцінним значенням. Прагматика такого імені полягає в підсвідомому впливові на реципієнта. Актуальні нейтральні антропоніми входять у читацьку свідомість настільки

легко, що можуть бути сприйняті за імена знайомих людей, родичів. У цьому разі ситуації, змодельовані в п'єсах, видаються історіями, переказаними в неофіційному колі. І можна говорити про нівеляцію меж між драматургічним дійством і дійсністю.

Прагматичне маркування гіпокористичних та демінутивних форм власного імені авторка експліцитно демонструє через своїх героїв, які цілеспрямовано обирають офіційні форми імені для соціального дистанціювання один від одного, напр.:

1. ЛІКА (входить). *Знайомтесь, Денис Олександрович. А це потенційна клієнтка...*

НОРА (подає руку, Ден бере її, але не цілує). **Елеонора**. Але для вас можна просто **Нора**.

ЛІКА (льодяним тоном). **Денис Олександрович** теж іде на роботу, тому може приділити вам зовсім трохи часу... [с. 436].

2. ДІВЧИНА. До речі, може познайомимось? В останню путь разом все-таки. **Вікторія**. Можна просто **Віка**.

ЖІНКА (крізь зуби). Можна просто **Віра**... **Георгіївна** [б, с. 40].

В останньому діалозі прагматичний потенціал власних імен активізує також етимологічне значення слова: **Вікторія** – «перемога», **Віра** – «віра». У самій п'єсі лексема *вірити* трапляється лише п'ять разів, але саме «віра» допомагає героїням вийти із глухокутної ситуації переможницями. Авторка виводить на перший план етимологію імен і відповідні асоціації, що допомагають правильному сприйняттю тексту п'єси й тих прагматичних підтекстів, що закладає драматург.

Цікавим є тенденція Неди Нежданої позбавляти своїх героїв будь-яких імен. Зокрема в аналізованих п'єсах фіксуємо такі найменування дійових осіб: *Жінка, Він, Вона*. Цей засіб максимальної узагальненості образу авторка вживає для декларації ідеї, що герой один з багатьох, один з маси людей, один із читачів. У цьому разі в самій п'єсі функції антропонімів не нівельовано, наголошено на їхній оцінній значущості, напр.:

ВІН. Я все розумію, порядні жінки з незнайомими не знайомляться, але якщо вже так склалося...

ВОНА. Та як хочете, так і звертайтеся...

ВІН. Добре, тоді я буду називати вас **Вікою**...

ВОНА. Ой, ні, тільки не **Вікою**!

ВІН. Чому?

ВОНА. Просто у мене погані асоціації...

ВІН. Добре, може тоді **Пронею**?

ВОНА. Ви що, знущаєтесь?

ВІН. Старовинні імена вам теж не подобаються... А як стосовно **Ліліани**?

ВОНА. Не треба... [б, с. 195].

Л. Белей зауважує, що на сьогодні одним з найпоширеніших мотивів найменування осіб є бажання дотримуватися модних тенденцій [1, с. 59]. На поширенні впливу моди на антропонімію наголошує також С. Медвідь-Пахомова [5, с. 4]. Через це й імена в досліджуваних п'єсах авторка обирає поширені в українському соціумі, нерідко оцінно нейтральні, напр.: *Анжеліка, Віка, Марта, Елеонора, Анна-Марія, Артур, Денис, Марк* та ін. Водночас подекуди для наголошення на незвичності, окремій особі драматург вводить до п'єси нетрадиційні оніми. Наприклад, у п'єсі «Коли повертається дощ» натрапляємо на героїню з відапелятивним ім'ям *Тінь*, що має прозору семантику. Сама героїня відповідає цьому імені, вона *дивакувата, з «відсутнім» поглядом, розгублена, подекують, що божевільна*. Загалом навіть у текстах п'єс йдеться про антропоніми, коли герої розмірковують щодо доречності або власної оцінки імені. Напр.:

ГАЛИНА. ...Послухайте, пані, не знаю вашого імені...

ТІНЬ. Тінь.

ГАЛИНА. Що?

ТІНЬ. Мене звати Тінь.

ГАЛИНА. Мда... Ваші батьки – великі оригінали, нічого не скажеш... [6, с. 237].

У п'єсі «Коли повертається дощ» спостерігаємо явище зміни атропологійної ідентичності, коли герой нехтує власним ім'ям як елементом національної мови й культури, обираючи собі в приятельському колі інше:

П'ЄРО. Дозвольте представитися: Петро Павлович. Для близьких друзів – просто П'єро [6, с. 242].

Уживання офіційних форм імені / гіпокористик залежить від прагматичних чинників у стосунках дійових осіб: ступеня знайомства, близькості стосунків, вікової й соціальної тотожності, загального рівня культури. Серед прагматичних ситуацій використання антропонімів в п'єсах найчастотнішими були виявлені такі: 1) дружні стосунки (*Марк, Марточка, Андрійчик*); 2) перша зустріч незнайомих (*Денис, Анна-Марія, Віра Георгіївна*); 3) родинне коло (*Ліка, Ден, Любов Серафимівна*). Зазначені ситуації дають змогу антропонімам актуалізувати низку прагматичних параметрів. Зокрема, близькі стосунки вможливають маркування емоційних ознак через апелятив, тобто використання пейоративних та мейоративних форм власного імені (*Лікуня, Марточка, Андрійчик, Вірка*). Крім емоційного ставлення, антропонім фіксує також інші прагматичні параметри драматургічного тексту, зокрема:

1) посилення соціальної значущості дійової особи та дистанціювання між комунікантами через використання повної форми офіційного імені або соціальних гоноративів, напр.: *Денис Олександрович Вовк, пані Тінь, панна Тінь, пан Невідомий, містер Ден*;

2) порушення правил мовленнєвого етикету (використання замість антропонімів займенників у присутності людини, до якої звертаються), напр.:

ДЕН. Це зовсім не та, тобто, зовсім не те, що ви подумали...

ЛІКА (підходить). Ні, це інша... (Дену). А я тобі вірила...

ЛЮБОВ (знаходить пакунок з іграшкою). Він [про Дена – В. К.] їй ще й подарунки купує! Подивись! [7, с. 449–450].

Отже, в досліджуваних п'єсах Неда Неждана керується кількома правилами добору антропонімів для своїх героїв. По-перше, авторка надає перевагу оцінно нейтральним, поширеним власним назвам-гіпокористикам для зменшення дистанції між комунікантами. По-друге, драматург позбавляє подекуди героїв імен для максимальної узагальненості образів й нівеляції меж між дійовими особами й потенційним читачем. Перспективу подальших наукових розвідок убачаємо в докладному аналізі прагматичного потенціалу художнього антропонімікону інших сучасних драматургів.

Література

1. Белей Л. О. Ім'я дитини в українській родині / Л. О. Белей. – Харків : Фоліо, 2010. – 283 с.
2. Белей Л. О. Нова літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії / Л. О. Белей. – Ужгород, 2002. – 175 с.
3. Вірченко Т. І. Драматургія «двотисячників» у літературознавчому вимірі / Т. І. Вірченко // Вісник Житомир. держ. ун-ту ім. Івана Франка. – 2012. – Вип. 61. – С. 172–176.
4. Крупеньова Т. І. Ономастика драматичних творів Леся Українки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. І. Крупеньова. – Одеса, 2001. – 17 с.
5. Медвідь-Пахомова С. М. Про антропонімічну моду / С. М. Медвідь-Пахомова // Записки з ономастики / Відп. ред. Ю. О. Карпенко. – Одеса : Астропринт, 1999. – Вип. 2. – С. 3–8.
6. Неждана Неда. Провокація іншості : пєси / Неда Неждана. – К : Український письменник, 2008. – 277 с.
7. Неждана Неда. Угода з ангелом : фарс-фантазмагорія на дві дії / Неда Неждана // 13 сучасних п'єс. – К. : Преса України, 2013. – С. 433–492.
8. Ожигова О. Як звати дійових осіб у сучасній драмі / О. Ожигова // Культура слова. – Вип. 62. – К., 2003. – С. 9–13.
9. Попович Н. Ф. Літературно-художня антропонімія української драматургії XIX – XX століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. Ф. Попович. – Ужгород, 2004. – 21 с.

References

1. Belei L. O. The name of the child in the Ukrainian family / L. O. Belei. – Kharkiv: Folio, 2010. – 283 p.
2. Belei L. O. New literary and artistic anthroponymy: problems of theory and history / L. O. Belei. – Uzhgorod, 2002. – 175 p.
3. Virchenko T. I. Drama of «two thousandths» in literary study / T. I. Virchenko // Visnyk Zhytomyr. state university Ivan Franko. – 2012. – Ed. 61. – P. 172–176.
4. Krupeniova T. I. Onomastics of dramatic works by Lesja Ukrainka: abstract dissertation PhD filology sciences: «Ukrainian language» / T. I. Krupeniova. – Odessa, 2001. – 17 p.
5. Medvid-Pakhomova S. M. About Anthroponymic Fashion / S. M. Medvid-Pakhomova // Notes on Onomastics. – Odessa: Astroprint, 1999. – Ed. 2. – P. 3–8.
6. Nezhdana Neda. Provocation of others: Plays / Neda Nezhdana. – K.: Ukrainian writer, 2008. – 277 p.
7. Nezhdana Neda. An agreement with the angel: farce-phantasmagoria for two acts / Neda Nezhdana // 13 contemporary plays. – K.: Press of Ukraine, 2013. – P. 433–492.
8. Ozhygova O. How to call the characters in the modern drama / O. Ozhygova // Culture of the word. – Ed. 62. – K., 2003. – P. 9–13.
9. Popovich N. F. Literary and artistic anthroponymy of Ukrainian drama of the XIX – XX centuries: abstract dissertation PhD filology sciences: «Ukrainian language» / N. F. Popovich. – Uzhgorod, 2004. – 21 p.

Koroleva V. V.

The pragmatic potential of anthroponyms in the plays of Neda Nezhdanova

Proper names make up a significant component of the lexical system of any language that can accumulate linguistically-cultural, historical and socio-cultural experience. In the proposed article we aim to analyze the pragmatic direction of anthroponyms in dramaturgic texts by Neda Nezhdana. The goal to foresee the following tasks is set: to outline the features of the anthroponimicon in dramaturgic works by Neda Nezhdana, to determine its functional and pragmatic load, to find out the author's tendencies in the process of naming the characters. The author chooses predominantly popular modern names that are not original and not marked by any estimated value. The pragmatics of such a name is in the subconscious influence on a recipient. One-component anthroponymic formulas prevailing in plays are presented as hypocorrections (abbreviated variants of an official name). Occasionally Neda Nezhdana applies non-traditional names in the text to distinguish the originality of a character.

Key words: *anthroponimy, pragmatic loading, Neda Nezhdana, modern dramaturgy, proper name.*